

BOTLIK JÓZSEF Anyakönyvi kutatások lehetőségei Kárpátalján

Közismert, hogy a rendszeres anyakönyvezést 1563-ben rendelte el tridentini zsinat. A folyamatos és általános érvényű anyakönyvezésre a történelmi Magyarországon – az északi vármegyék kivételével – azonban csak a török hódoltság után került sor.

A protestáns egyházak számára II. József a türelmi rendeletet követően nem sokkal, 1785-ben kiadott rendeletében biztosította csak az anyakönyvek vezetésének teljes körű jogát. Az egyházi hatóságok 1822-ben elrendelték a betűrendes névmutatók készítését, amelyek megkönnyítették az anyakönyvekben való visszakeresést.

A mai Kárpátalja területén, azaz a korábbi Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék döntő részén leghamarább az alábbi települések *római katolikus plébániáin* anyakönyveztek (zárójelben a kezdő évszám): Nagyszőlős (1693), Munkács (1712), Dolha (1720), Huszt (1720), Királyháza (1728), Tiszaújlak (1735), Visk (1755), Técső (1780), Gyertyánliget (1785), Körösmező (1785), Nevetlenfalu (1790), Szerednye (1805), Aknaszlatina (1833), Szolyva (1863), Csap (1890). *Református gyülekezetek*: Nagymuzsaly (1683), Hetyen (1765), Rafajnaújfalú (1766), Macsola (1776), Dercen (1770–1777 között), Nagyszőlős (1776), Halábor (1777), Nagyborzsova (1784), Kisbégány (1789), Ungvár (1791), Rahó (1791), Kisharangláb (1795), Gát (1799), Tiszaújlak (1806-tól már teljes anyakönyvezés).¹

Az 1825–1827. évi országgyűlés XXIII. cikkelye előírta, hogy elsősorban biztonsági okokból, az egyházi anyakönyveket ezentúl két példányban kell vezetni. A felekezeteket egyúttal arra kötelezték, hogy a másodpéldányokat adják le a vármegyei levéltárakba. Az egyházak matrikulálással kapcsolatos működésüket úgy tekintették, mint az állam hatalma által átruházott hatáskört, ezért számos rendelkezést hoztak az anyakönyvezésről.

Hazánkban az izraelita vallású lakosság anyakönyvezését általánosan kötelező érvénnyel s hatállyal, 1848–1849 után, a Bach-rendszer kezdetén, 1851 júliusában rendelték el. Ennek

fő oka, hogy a 18. század végétől egyre nagyobb arányú volt a zsidóság beköltözése Északkelet-Magyarországra (főként a későbbi Kárpátalja területére: Munkács, Beregszász, Ungvár városokba, illetve számos községbe) a szomszédos osztrák tartományból, Galíciából. Az izraeliták lélekszáma ugyanis az 1840-es évek közepére több mint a háromszorosára, 250 ezerre nőtt.²

Magyarországon a 19. század végére mindegyik államilag elismert felekezet rendelkezett önálló anyakönyvezési joggal. Az 1894. évi XXXIII. törvény szentesítésével azonban I. Ferenc József az anyakönyvezést állami feladattá tette, amelyvel az a közigazgatási tevékenység részévé vált. Ugyanekkor írták elő jogszabályban a kötelező polgári házasságkötést is.

A hivatalos állami anyakönyvezés csak 1895. október első napján indult. Az illetékes hatóságok ekkortól tartották nyilván a történelmi Magyarország egész területén (Erdéllyel és a Fiumei Kormányzósággal együtt, de az akkor már nyolc évszázada társállamunk, Horvát-Szlavónország nélkül) az állampolgárok születését, házasságkötését, elhalálozását és a személyi állapotukban bekövetkezett egyéb fontos változásokat (például a házasság megszűnése). Az állami mellett természetesen megmaradt az egyházi anyakönyvezés gyakorlata is. Később, az 1904. évi XXXVI. törvény előírta, hogy a városok mellett minden nagyközség, egy-egy körjegyzőség (több szomszédos faluval) önálló anyakönyvi kerületet alakosson, de legfeljebb 3000 lakossal. Az anyakönyvvezető feladatait a községekben a jegyző, helyettesítését a segédjegyző vagy az aljegyző látta el.³

Kárpátalja legújabb kori fogalom. 1884-ben a *Munkács* című hetilap már használta a *kárpátaljai* kifejezést, amely alatt Bereg megye Tiszahát elnevezésű síkságát és a felette húzódó dombvidékét értették a Szerednye–Munkács–Nagyszőlős vonal két oldalán. Mai alakjában 1889. október 27-én tűnt fel először nyomtatásban a Munkácson ekkortól kiadott *Kárpátalja* című hetilap fejlécén. Az említett kistáj területileg hamarosan kibővült, s neve széles körben elterjedt nemcsak a közéletben és a sajtóban, hanem a kormányzati-hatósági

¹ Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár–Bp., 1993.; Magyarország Közhivatalainak Cím- és Adattára. Állami, vármegyei, városi, községi és egyházi hivatalok évkönyve. Egyben: Helységnévtár. 1942. (Főszerk. Baross Endre, dr. bellusi.) Bp., 1942. – A felsorolt településnevek megtalálhatóak mindkét kötet helységnévtárának megfelelő oldalán.

² Magyarország története 1790–1848. I. k. (Főszerk. Mérei Gyula, Szerk. Vörös Károly.). Bp., 1980. 583.

³ Ld. bővebben, *Botos János*: 100 éves az állami anyakönyvezés (1895–1995). Bp., 1995.

ügyintézésben is 1897-től, az Egán Ede miniszteri biztos vezetésével indított, kezdetben *rutén*, majd nemzetpolitikai megfontolásokból *hegyvidéki akciónak* nevezett gazdasági mozgalom, és az úgynevezett „kazárkérdés” következtében. A 19–20. század fordulóján a Pozsony vármegyétől Máramarosig húzódó huszonkét északi vármegye területéből – amelyet hosszú évtizedek óta *Felvidéknek* neveztek – a rutén/ruszin nép gazdasági és szociális felemelésére kezdeményezett hegyvidéki akció során, az utolsó négy vármegye mint újonnan létrejött *Kárpátalja* nagytáj, levált. Ez időtől Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéket⁴ egybevéve, Kárpátaljának nevezték. Kiterjedése 17 945 km², az 1910. évi népszámlálás szerint lakossága kerekén 848 ezer fő, ebből 356 ezer rutén (42%), 267 ezer magyar (31,5%), 95 ezer román (11,2%), 93 ezer németajkú (10,1%) volt.⁵

Kárpátalja önálló politikai története azonban csak 1918 végén kezdődött, amikor a gróf Károlyi Mihály vezette kormány december 25-én közzétette „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” szóló 1918. évi X. néptörvényt. Ez kimondta, hogy Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék rutén lakta részein *Ruszka-Krajna* (azaz Rutén Tartomány) elnevezéssel autonóm jogterületet (kormányzóság) alakítanak.⁶ A közigazgatásban és a törvénykezésben a magyar jogszabályok egyelőre érvényben maradtak, ez azt jelentette, hogy az anyakönyvezés addigi gyakorlata is tovább folytatódott.⁷

1919. január 12-én a csehszlovák hadsereg bevonult Ungvárra, majd január közepére román katonai megszállás alá került Máramaros vármegyének a Tiszától délre elhelyezkedő kisebbik része, illetve attól északra Nagybecsköly és környéke. A magyar fennhatóság alatt maradt kárpátaljai területen (kb. 10 ezer km²) folytatódott *Ruszká-Krajna* önálló ruszin jogterület kiépítése. Ezt az 1919. március 21-én itt is hatalomra jutott Tanácsköztársaság tovább folytatta a Ruszin Népbiztosság, illetve a *Ruszká-Krajnai* Kormányzóság keretében április 29-ig. Az Ung folyó vonalán áttört egyik csehszlovák légionárius alakulat április 28-án Csap és Munkács között, Nagydobrony község térségében találkozott a Kárpátalja területére bevonult, és arra ugyancsak igényt tartó Románia katonai egységeivel. Ezzel megtörtént a nagytáj egészének idegen megszállása, és a történelmi Magyarországtól való elszakítása.

Közben a párizsi békekonferencia döntött a Sáros vármegyétől Máramaros megyéig húzódó ruszinok által lakott terület (Ruténföld) ideiglenes nyugati határáról, amelyet döntően az Ung folyó vonalán húzott meg az Uzsoki-hágóig. Délen három falut (Kisrád, Nagyrád, Tiszaásvány), valamint Csap községet, és Ung vármegye nyugatra fekvő részét közigazgatásilag

Szlovákiához (Szlovenszkó) csatolták.⁸ A saint-germaini békeszerződés Máramaros vármegyének a Tisza folyásától délre elhelyezkedő egyharmadát és Ugocsa megye több mint egynegyedét Romániához rendelte. Bereg vármegyének mindössze a déli, tiszaháti tája (a Csonka-Bereg) maradhatott Magyarországon birtokában. (A későbbi határkiigazítások miatt ennél is kevesebb.) Szabolcs vármegyének a Tiszától északkeletre a folyó jobb partján elterülő sarkát három színmagyar községgel (Eszény, Szalóka, Tiszaágtelek) Csehszlovákiához csatolták. Ung vármegyéből csak két délen fekvő magyar falut (Záhony és Győröcske) hagytak a békediktátum készítői magyar fennhatóság alatt.⁹ Az előbbieket következtében Kárpátalja nagytáj területi kiterjedése és lakossága jelentősen csökkent.¹⁰ Ekkor alakult ki Kárpátalja két világháború közötti területe.¹¹

A saint-germaini békeszerződés II. fejezete 10–12. cikkelyeiben Csehszlovákia vállalta, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének (ruszinok) területén a legszélesebb körű önkormányzatot vezetik be.¹² Az 1920. március 6-án életbe lépett csehszlovák *Alkotmánylevélben* szerepelt először Kárpátalja hivatalos cseh elnevezése a *Podkarpatská Rus*, illetve másodikként *Rusínsko* formában. (Ruszin nyelven Подкарпатська Русь, 'Podkarpatszka Rusz', azaz 'Kárpátaljai Ruszinföld', illetve Русинсько, 'Ruszinszkó'.) Az alaptörvényben ismét megerősítették, hogy Kárpátalja az ország autonóm területe lesz, ahol *ezek után a cseh nyelv lesz a hivatalos*,¹³ másodikként a *helyi ruszin nyelv*, természetesen cirill betűhasználattal. Csehszlovákia a megígért autonómia bevezetését két évtizedig halogatta, és csak 1938 őszén iktatta be. Ekkorra már kb. 40 ezer cseh tisztviselő, közalkalmazott, kolonista élt Kárpátalján. Az 1920. február 29-én kiadott, 122. számú nyelvtörvény Kárpátalján csak a Beregszászi, a Munkácsi, a Nagyszőlősi és az Ungvári járásban engedte meg a magyar nyelv hivatalos használatát, a ruszint viszont – a Beregszászi járás kivételével – valamennyi kismegyében lehetővé tette. Az anyanyelvhasználatban a jogszabály legalább 20%-os arányt írt elő a nemzeti kisebbségek esetében.¹⁴ Az előbbieket az anyakönyvezési gyakorlatban is tükrözték. A hatóságok a vezeték- és személyneveket hivatalosan államnyelvévé formálták, a cseh írásmód szerint rögzítették, és az anyakönyveket is cseh nyelven kezdték vezetni. Például a Magyar Királyság területén, az Ungvár melletti Gerény községben, 1914-ben született Tomcsányi Mihály kárpátaljai író vezetéknevét a következő módon csehésítették: Tomčañý. További példák: a Szabóból *Sabo*, a Kovácsból *Kováč*, a Rózsásból *Rožaš*, a Kissből *Kišš*, Zseltvayból *Zeltvay* formálódott. Hasonlóan

⁴ Magyarország Közigazgatási Atlasza 1914. A Magyar Szent Korona orszá-gai. (Tud. szerk. Zentai László.) Baja–Pécs, 2000. 77., 68., 72.

⁵ Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. 1. k. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. Nyíregyháza, 2005. (Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 7.) 16–25.

⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL). Mikrofilm. Doboz szám: 7052. 8. cím, X. tétel. 1918. december 24., 6570/ME I. sz. irat.

⁷ Державний архів Закарпатської області Ужгород, філіал м.[істо, 'város'] Берегове. Фонд 59., опис 1., одиниця зберігання номер 1. / Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Ungvár, Beregszászi fiók. 59. fond, 1. tétel, 1. ügyiratszám.

⁸ Král, Jiří: Podkarpatská Rus. V Praze [Prága], 1924. 3.

⁹ Botlik J.: Közigazgatás i. m. 2005. 144.

¹⁰ Král, J. i. m. 10–11.

¹¹ Szarka László: A cseh (szlovákiai) magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. In: A cseh (szlovákiai) magyar művelődés története 1918–1998. I. k. (Szerk. Tóth László.) Bp., 1998. 20.

¹² Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Bp., 1983. 92–93.

¹³ Egyes magyarországi lexikonokban, könyvekben, tanulmányokban évtizedek óta tévesen jelenik meg, miszerint Kárpátalja csehszlovák korszakában a szlovák volt a hivatalos nyelv!

¹⁴ MOL K 28, 89. tétel 489.

jártak el a cirill betűs ruszin nevű lakosok nevének cseh átírásában is. A ruszin, majd ukranofil politikus, Брашчяйко Михайло (Brascsjákó Mihály, 1883–1969) ügyvéd, újságíró hivatalos cseh vezetékneve Braščajko, a későbbi vértanú görög katolikus püspök, Romzsa Tódor (Tivadar, 1911–1947) pedig Romža lett. A cseh hatóságok természetesen a keresztnéveket is cseh nyelven írták az állami anyakönyvekben és a különböző hivatalos személyi iratokban. Például: Josef – József, Štefan – István, Jiří – György, Ladislav – László, Karel – Károly; Alžbeta – Erzsébet, Helena – Ilona, Magdalena – Magdolna. Sőt az 1919 előtti magyar anyakönyvi okiratokat is csehesítették, lefordították cseh nyelvre és a bejegyzett vezeték- és keresztnéveket is cseh átírásban adták ki. Ezzel Kárpátalján a magyar családnévknél általános gyakorlattá vált azoknak, különösen a végződéseknek „haček”-kal¹⁵ történő átírása: š→s, č→cs, ž→zs, ň→ny, valamint ě→je. A kárpátaljai református, római, illetve görög katolikus egyházközségekben az államhatalmi változás ellenére továbbra is magyar nyelven vezették az anyakönyveket, miként napjainkban is.

Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntéssel a Felvidék déli, túlnyomóan magyarlakta Somorjától Feketeadóig húzóódó sávja újraegyesülhetett Magyarországgal. A visszatért 11 927 km² területből 1896 km² feküdt Kárpátalja ungi-síki, beregi és ugocsa-síki, azaz tiszaháti táján 207 059 lakossal, akik döntően (86 %-ban) magyar ajkúak voltak.¹⁶ A magyar hatóságok a történelminél jóval kisebb területen létrehozták Ung, illetve Bereg és Ugocsa Közigazgatásilag Egyesített Vármegyéket, amellyel visszaállt az 1919-es elszakítás előtti köz- és szakigazgatás, és természetesen az anyakönyvezési gyakorlat is.

Az 1939. március 15–17. között lezajlott magyar katonai művelettel Kárpátalja hegyvidéki, túlnyomóan ruszinok/ruténok által lakott területe is újraegyesült Magyarországgal. Röviddel ezután a Magyar Királyi Honvédség újabb hadműveletet indított, amellyel Kárpátalja területe 1056 km²-rel és 40 777 lakossal gyarapodott.¹⁷ A Magyarországgal újraegyesült hegyvidéki, ruténlakta Kárpátalján a magyar kormányzat létrehozta a Kárpátaljai Kormányzó Biztosságot (Ungi, Beregi és Máramarosi Közigazgatási Kirendeltséggel), és a 6200/1939. ME számú kormányrendelettel (július 7-én) teljes körű magyar és magyar–oroszl (rutén) kétnyelvűséget vezetett be.

Az előbbi jogszabállyal Kárpátalján a rutént második államnyelvi rangra emelték a magyarral szigorúan azonos betűnagyságban a köz- és szakigazgatás valamennyi ágazatában (kétnyelvű település-, illetve vasútállomás táblák, postai helybélyegzők, feladóvények, utalványok, a különféle közintézmények, bankok, iskolák, egyesületek feliratai, nyomtatványai,

pecsétjei, stb.), és természetesen cirill betűhasználatlaltal a különféle hivatalos állampolgári okmányokban is.¹⁸ Erre egy példa: az Ungváron székelő „KÁRPÁTALJAI TERÜLET KORMÁNYZÓI BIZTOSA – РЕГЕНТСКИЙ КОМИССАРЪ КАПИТАТСКОГО КРАЯ”, előbbi fejlécű hivatalos okmányon, kéthasábos magyar–ruszin kétnyelvű, írógéppel kitöltött nyomtatványon nevezte ki 1940. december 14-én Skultéty Árpádné szül. Pileczky Erzsébet tanítónót a nagyszülősi állami népiskolába. A ruszin nyelvű cirill betűs hasábon a vezeték- és a keresztnéve a következőképpen szerepelt: Елисабета Шкултетий рожд.[онная, ’született’] Пилецка (Jeliszabeta Skultetij rozsd.[onnajá] Pilecka). A kétnyelvű magyar–rutén, latin–cirill betűs körpecsét magyar felirata: Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség Kir. Tanfelügyelősége Huszt.¹⁹

Az előbbi gyakorlat a jelenlegi Kárpátalján, Ukrajnában elképzelhetetlen. Sőt, Kárpátalja 1938/1939 és 1944 közötti újbóli magyar korszakát a korábbi szovjet és ukrán, de a mai ukrán történetírás, a hivatalos állami szemlélet is „a fasiszta leigázás éveit”-nek minősíti. A magyar–rutén hivatalos kétnyelvűség Kárpátalja 1944. október végi szovjet katonai megszállásáig tartott, amelyet a berendezkedő kommunista hatóságok rövid idő alatt felszámoltak.

Kárpátalja 1944. november 27-étől 1946. január 24-ig jogilag a Szovjetunió egyik szovjetköztársaságaként működött a hatályos szovjet törvények alapján önálló minisztériumokkal és különféle fő-, illetve szakhatóságokkal.²⁰

Időközben, az 1945. június 29-én, Moszkvában aláírt szovjet–csehszlovák szerződéssel Kárpátalját a Szovjetunióhoz csatolták, és annak nyugati mezsgyéjét Ungvártól észak felé kijelölve lényegében a korábbi, 1939. évi magyar–szlovák határ vonalán állapították meg. A várostól délre az Ungvár–Csap közötti vasútvonal mentétől nyugatra az Ungvidéken, a Szovjetunió tizenkilenc magyarlakta települést (Tizasalamon, Csap, Tiszaásvány, Kistéglás, Szürte, Kistrát, Nagyrát, Kiszszelmenc, Palágykomoróc, Gálocsa, Palló, Sislóc, Bátfa, Botfalva, Ungtarnóc, Kincseshomok, Koncháza, Katergény, Minaj) bekebelezett, amellyel kialakultak Kárpátalja jelenlegi határai.²¹ (Ekkor vágta ketté Nagyszszelmenc községet, amelynek keleti egyharmadát Kiszszelmenc elnevezéssel a szovjet birodalomba rendelték, a nyugati részét Csehszlovákiához csatolták.) A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1946. január 22-én kiadott 218. számú rendelete hagyta jóvá, hogy Ungvár székhellyel megalakítsák a *Kárpátontúli területet* (oroszul: Закарпатська область, az „oblaszty” a magyar ’megye’ megfelelője), ahol 1946. január

¹⁵ Több szláv nyelv helyesírásában használt, a betű hangértékét módosító, kis „v” alakú jel a betű felett. A cseh *haček* szó jelentése ’kampó, horog’.

¹⁶ További részletes statisztikai adatok a hazánkkal két évtizedig tartó idegen, csehszlovák megszállást követően újraegyesült dél-kárpátaljai területről: A bécsi döntés alapján visszacsatolt terület lakosságának megoszlása anyanyelv szerint (az 1938. december 15-i népszámlálás eredményei alapján). Kézirat. Bp., [1939] Lelőhely: Országgyűlési Könyvtár, B 10/2037. sz.; *Thirring Lajos*: A népesség a Felvidék visszacsatolt részén. *Magyar Statisztikai Szemle*, 17. (1939) 5. sz. 454–499.

¹⁷ Ld. bővebben, *Thirring Lajos*: Az 1939. március közepén birtokba vett kárpátaljai terület. Az 1939. április eleji területgyarapodás. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939. 3. sz. 196–205., 235–240.

¹⁸ Ld. részletesen, *Botlik József*: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. k. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945. Nyíregyháza, 2005. (Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 9.) 9–43.

¹⁹ A magyar–rutén nyelvű, kéthasábos kinevezési okmány másolata a szerző birtokában. Ikt.sz.: 29.857/1940. sz. II. ü. o. [ügysztyál]. Az igazolás iktatószáma: 7.904/1940. t. ü. sz.

²⁰ Ld. részletesen, *Botlik József*: Kárpátalja mint Zakarpatszka-Ukrajna autonóm szovjet tagköztársaság (1944. november 27. – 1946. január 22.) I. rész. *Valóság*, 46. (2003) 10. sz. 56–78.; II. rész, 11. sz. 17–38.

²¹ *Halmosy D.*: i. m. 1983. 638–641.; *Botlik József–Dupka György*: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Bp.–Szeged, 1991. 53.

25-től Ukrajna törvényhozása lépett életbe.²² Ezt követően a kárpátaljai magyarság, kettős elnyomás – a moszkvai központ és a helyi ukrán és betelepített orosz pártfunkcionáriusok – alatt élt a Szovjetunió 1991. évi felbomlásáig.

Kárpátalja 1944. október végi szovjet katonai megszállása után a berendezkedő kommunista szervek mindennemű hatósági ügyintézését azonnal orosz nyelven követeltek és az ügykezelést is ezen a nyelven folytatták. A személyi igazolványokat hamarosan szovjetre cserélték, amelyekben a vezeték- és a keresztnéveket egyszerűen átírták oroszra, természetesen cirill betűkkel. Néhány példa, *vezetéknevek*: Szabó – Сабов (Szabov), Tóth – Товт (Tovt), Horváth – Горват (Gorvat), Béres – Бейреш (Bejres), Soós – Шовш (Sovs), Györke – Дърке, Дерке, Дърке (Djörke, Derke, Djerke), Borbély – Борбель (Borbely), Kődöböcz – Кедебец, Кидибич, (Kedebec, Kidibic), Kőszeghy – Кесеги (Keszegi), Kürthy – Кюрти (Kjurti), Seres – Шереш, Ladányi – Ладани (Ladani), Magyar – Мадяр (Madjar), Fábrián – Фабиан, Lakatos – Локотос (Lokotos), Temető (ismert kárpátaljai családnév) – Теметив (Temetiv), Veres, Vörös – Вереш, Зékány – Зикань (Zikany). *Férfi keresztnévek*: József – Иосиф, Осип (Joszif, Oszip), István – Степан, Стефан (Sztepan, Sztefan), Sándor – Александр (Alekszandr), György – Юрий (Jurij), András – Андрей (Andrej), Gyula – Юлий (Julij), Lajos – Людвиг (Ljudvit). *Női keresztnévek*: Erzsébet – Елизабета (Jelizabeta), Katalin – Катерина (Katerina), Mária – Мария (Marija), Éva – Ева (Jeva), Ilona – Елена (Jelena), Irén – Ирина (Irina) stb.

Mivel a Szovjetunióban a háromelemű névadás volt a hivatalos, ezért az anyai teljes névvel való azonosítást felváltotta az apa keresztnévének a használata, cirill betűkkel. Például az említett kárpátaljai magyar író, Tomcsányi Mihály 1946-ban Ungváron született fiát, Томчаний Михайло Михайлович-ként (Tomcsanij Mihajlo Mihajlovics) anyakönyvezték.²³ Úgy mint még a férfiaknál: Сабов Андрей Юрійович (Szabov Andrej Jurijovics), Кедебец Стефан Иванович (Kedebec – valójában Kődöböcz! – Sztefan Ivanovics). A nőknél az apa keresztnévéből képezték a nevet, például: Сабов Мария Йосифовна, (Szabov Marija Joszifovna), Товт Елена Петровна (Tovt Jelena Petrovna). A jellemzően szláv gyakorlat szerint, a házasságkötések alkalmával a nőknél az okiratban nem tüntették fel a leánykori nevet, hanem a férj után az egybekeléskor kötelezően felvett nevét jegyezték be.²⁴ Így például, ha Szanyi József feleségül vette Hídi Ilonát, akkor az asszony új hivatalos neve Szanyi Ilona lett. Kárpátalja szovjet megszállása után az ott élő magyarságot, mint minden nemzetet és egyént a Szovjetunióban, a név helyett a személyi igazolványokban található 'nacionalnoszty' (nemzetiség) bejegyzés alapján azonosították mint szovjet állampolgárt. Nem volt lehetőség a nemzeti önazonosság vezetékek-

keresztnévvel való kifejezésére, mert törvény írta elő a névátírási gyakorlatot a szláv névalak előnyére.²⁵

A kárpátaljai szovjet kommunista diktatúra kiépítésével egy időben a megszálló hatóságok megkezdték az egyházak kíméletlen üldözését. A legkeményebb nyomás a magyarbarátnak (*magyarórnak*) tartott görög katolikus egyház ellen irányult. A felekezet templomait erőszakkal sorra átadták a pravoszlávoknak. A Kárpátalja megszállása utáni években a szovjet hatóságok elkobozták az egyházi iratokat. Ezek közül az egyháztanács, presbitériumi jegyző-, illetve a pénztári könyveket az állami (járási) levéltárakba, az anyakönyveket a járási anyakönyvi hivatalokba szállították. A matrikulákat évtizedekig ott tárolták, és érdeklődők, kutatók azokhoz nem férhettek hozzá. Nem mindegyik gyülekezet anyagával történt ez így, mert például Gát községben – miként több más református gyülekezetben is – a hatóságok 1947-ben az eklézsiá irattárát a könyvtárral együtt megsemmisítették.

Kárpátalja szovjet megszállásáig hiánytalanok voltak a Huszt, hajdani magyar koronavárosban működő református gyülekezet anyakönyvei, azokat 1737-től vezették, de napjainkra csak 1829-től, a IV. kötettől maradtak fenn. A hiányzókról senki nem tud semmit. Számos gyülekezet esetében hasonló a helyzet. Egyes helységekben előfordult, hogy a matrikulákat sikerült megmenteni a hatósági elkobozástól. Például Bene községben azokat egy zsákban rejtették el a katedra padlója alá, és néhány éve épségben előkerültek. Amit nem tudtak lefoglalni a kommunista szervek, azoknak egy része megsemmisült a rejtegetés során. Elsősorban a volt Ugocsa és Bereg vármegyei eklézsiáknál őrződtek meg, az Ungvári és a Munkácsi járásbeli községben csak néhány helyen.²⁶ A gyülekezetek tulajdonában megmaradt régi anyakönyveket napjainkban a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma – melyet 2004 végén, Beregszászon nyitottak meg – gyűjtőkörútjain igyekszik összekalásolni, majd tárolni, feldolgozni és az érdeklődők, kutatók számára rendelkezésre bocsátani.

A munkácsi görög katolikus egyház papjait 1947–1949 között kötelezték arra, hogy az államnak adják le a matrikulákat, amelyek a járási anyakönyvi hivatalokból később az ungvári székhelyű Kárpátaljai Területi Állami Levéltárba kerültek és ma is ott találhatóak. Mindez része volt annak a megtorlási folyamatnak, amikor közel százhetven kárpátaljai papot deportáltak szovjet kényszermunkatáborokba, a Gulagra. Közöttük tizennyolc római katolikus, tizenkilenc református és 129 görög katolikus lelkészt, az utóbbiak közül harmincan nem tértek haza, mert a légerekben elpusztultak.²⁷ A munkácsi görög katolikus egyházmegye említett főpásztora, Romzsa Tódor keményen ellenállt a püspökség hatósági felszámolásának, ezért meggyilkoltatták.²⁸

²² 25 évvel ezelőtt alakult meg a Kárpátontúli terület. In: *Kárpáti Kalendárium* 1971. (Óa. Konsztantyin Bibikov–Kovács Vilmos.) Ужгород [Ungvár], 1970. 2–3.

²³ Az építész mérnöki diplomát szerzett ifjabb Tomcsányi Mihály 1980–1990 között Ungvár főépítésze volt, 1990–1991-ben az ungvári székhelyű Kárpáti Ruszinok Szövetségének alapító-elnöke.

²⁴ *Debreceni Anikó–Balogh Lajos*: Magyar asszonynevek Kárpátalján. Magyar Nyelv, 91 (1995) 340–345.

²⁵ Ld. részletesen, *Kovács András*: A kárpátaljai magyar keresztnévek orosz/ukrán átírásának néhány jellemzője. (Beregszász környéki példák alapján). In: Félúton 4. A negyedik Félúton konferencia (2008) kiadványa. (Szerk. Kozma Judit–Lisznyai-Mindák Cecília, Ludányi Zsófia.) (Letölthető az Interneten, <http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk08/>, 1–5.)

²⁶ Józán Lajos huszti református lelkész, családkutató személyes közlései.

²⁷ *Botlik József*: Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976. Bp., 2010. 53.

²⁸ *Moszkovszkije Novosztji*, 1992. augusztus 2. (31. szám). Ld. bővebben, *Puskás László*: Romzsa Tódor püspök élete és halála. Bp., 1999. 231–234.

Egyes református gyülekezetek már az 1950-es évek végétől (pl. Gát községben), a legtöbb eklézsia pedig az 1970-es évektől kezdte titokban újra vezetni a keresztelelési, a házasságkötési, a temetési és a konfirmálási iratokat. Némelyik római katolikus pap is az előbbieket szerint cselekedett.

Az 1991. augusztus 24-én függetlenné vált Ukrajnában is változatlanul érvényben maradt a háromelemű névadás, és minden hivatalos okiratot államnyelven, vagyis ukránul vezettek/vezetnek, természetesen cirill betűkkel.²⁹ A korábbi szovjet gyakorlattal ellentétben, a személyi igazolványokban azonban már nem tüntetik fel a nemzetiségi hovatartozást. Az újszülötteket szülői kérvényre magyaros formában, sőt becéző alakban is anyakönyvezhetik, szintén cirill betűkkel.³⁰ *Férfi nevek:* István – Иштван, András – Андраш, József – Йожеф / Ёжеф, Sándor – Шандор, Béla – Бела, László – Ласло, Péter – Петер, Kristóf – Криштоф, de: Dezső – Дежев, Attila – Атила, Csaba – Чоба / Чобо, Árpád – Арпад, Endre – Эндре / Ендре, Géza – Гейза, János – Янош / Иван, Levente – Левенте, Zoltán – Золтан, Szabolcs – Саболч. *Női nevek:* Erzsébet – Ержебет, ráadásul: Erzsike – Ержике; Katalin – Каталін, mi több: Katinka – Катінка; Irén – Ирен, Irénke – Иренке / Иренке; Éva – Эва / Ева (Eva / Jeva); Ilona – Илона / Илона, Júlia – Юлія (Julija), Emőke – Емике (Emike), Edit – Едіт, Gabriella – Габриєлла, Valéria – Валерія (Valerija), Erika – Ерика, Csilla – Чілла, Diána – Діана, Andrea – Андрея (Andreja), Anikó – Аніко, Hajnalka – Гайналка, Ibolya – Иболья, Gyöngyi – Дендьі (Gyengyi), Tünde – Тюнде (Tjunde).

A már szabadon vezetett kárpátaljai egyházi anyakönyvekben a magyarság keresztnévadási szokásaival kapcsolatban az ukrainai rendszerváltozás kezdetétől, 1990-től 2006-ig végeztek kutatásokat. Hét magyarlakta falu – Beregsom, Bótrágy, Csonkarapi, Hetyen, Mezőkaszony, Rafajnaújfalú, Zápszony – anyakönyveit elemezték. A leggyakoribb férfinevek a vizsgált időszakban: *István, Sándor, László, József, Attila, Dávid, Ferenc, Krisztián, Zoltán* és *Róbert*. Ezek közül különösen az első öt a magyaros alakúak közé tartozik, vagyis azok továbbra is hagyományozódnak, öröklődnek. A közepesen terhelt neveknel azonban már jól érzékelhető, hogy a hét magyar községben egyre több az idegen hangzású, a megszokottól eltérő keresztnév. Az első tíz sorrendben: *Norbert, Roland, Ádám, Gábor, Erik, János, Szabolcs, Tamás, Péter, Aleksz;* majd: *Béla, Máté, Zsolt* (Жолт), *Richárd* (Рігард, azaz *Rihard*), *Ákos, Csaba* és *Gergely, Gyula*. A következő csoportot a kikopóban lévők alkotják: *Andor, Bálint, Bertalan, Elemér, Emil, Endre, Géza, Kálmán, Kázmér, Menyhért, Mihály, Tivadar* és *Vince*. Tanulmányosak az újonnan meghonosodó, a helyiek szerint

különleges keresztnévek: *Aladár, Marcel* (sic!), *Martin, Milán, Olivér, Szebasztján* [Себастиан], *Patrik, Artúr, Ervin, Antonio* [Антоніо], *Dominik, Rudolf, Henrik, Krisztofer* (Крістофер), sőt *Misel* (sic!, Мишен) és *Nikolasz* (Ніколас) is. E nevek többsége az ezredfordulóig szinte ismeretlen volt Kárpátalján.

Az elemzés kimutatta, hogy csak sorrendi különbség van a reformátusok és a katolikusok között a névválasztásban, a legkedveltebb, a magyarságát őrző réteghez tartozó nevek a következők: *István, Attila, József, László, Sándor, András, György, Zoltán, Ferenc, János, Gábor*. A két felekezet körében szintén népszerű *Dávid, Krisztián, Róbert, Norbert* és *Roland* divatnév, amelyek átveszik a *Béla, János, Gábor, Gyula* és *Csaba* örökölt nevek helyét. A kutatás során rögzített 745 fiúgyermek közül 287 (38%) az apjától örökölte keresztnévét, amelyek a magyar névanyag törzséhez tartoznak. Némely név esetében, mint például *Gyula, Imre, Károly, Kázmér, Lajos, László* és *Mihály*, a vizsgált 1990–2006 közötti időszakban száz százalékos volt a névöröklés aránya. Mindössze 54 esetben fordult elő kettős keresztnévadás, amelyben fontos helyet kap a névörökítés és a névdívat. Például a tanár apa és a varrónő anya, kisgyermekét a magyaros *Ferenc* (Ференц) mellett másodikként a *Nikolasz* (Ніколас) névvel anyakönyveztetette.³¹ Természetesen kiejtés szerinti írásmódban, hivatalosan cirill betűkkel.

Általános tapasztalat, hogy a keresztnévadás a lányoknál mindig szabadabb, mint a fiúknál.³² A női nevek Kárpátalján is igen változatosak, színesek, amely az elterjedtségükben is jól érzékelhető. Az említett kutatások szerint, amíg a férfiaknál több mint nyolc főre jutott egy név, addig a nőknél ez nem érte el az öt személyt. A nők esetében a névöröklés elsősorban az egyelemű keresztnéveknél gyakori. A hét községben, a vizsgált időszakban a leggyakoribb, illetve örökölt női nevek a következők voltak: *Alekszandra, Éva, Katalin* (Катеріна, Катерина), *Viktória, Erzsébet* (Ержебет, Эржебет, Ержейбет), *Nikolett, Erika, Mária, Evelin, Krisztina* (Крістіна, Кристина, Христина - Hrisztina), *Natália, Adrien/Adrienne* (Адрієн, Адрієнн), *Valéria, Renáta, Zsuzsanna, Klaudia* és *Tímea*, melyeket 220-an (összes női nevek 30,1%-a) viseltek. A felsorolás egyértelműen bizonyítja, hogy az ezredfordulóhoz közeledve egyre inkább kikopnak a hagyományos, nemzeties keresztnévek. Közülük az *Éva* mind a hét vizsgált községben megtalálható. A másik a *Katalin*, amely továbbra is a tíz legkedveltebb között van, de már csak hat helységben található. Az első helyezett *Alekszandra* (ez előfordul *Alexandra*, sőt *Alexszandra* formában is) Mezőkaszonyban, főként a katolikusoknál népszerű, de Bótrágyon és Zápszonyban is közkedvelt.

A közepesen terhelt női nevek az átmenetet érzékeltetik a magyaros és a napjainkban divatos keresztnévek között. Ezek: *Brigitta* (Брігітта), *Edina, Erika, Boglárka, Eszter, Kitty, Anita*,

²⁹ *Cserniczkó István:* „Imja otcsestvno” Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) (Szerk. B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály.) Bp.–Miskolc, 1997. 162–167. (Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 209.); Palkó István: Névtorzítás, amibe az anyaország is besegít... Miként lesz a Szabóból Szabov? *Kárpáti Igaz Szó* (Ungvár), 2005. szeptember 3., 16.

³⁰ *Kovács András:* A magyar keresztnévek orosz/ukrán átírása [Bereg]Som községben. *Acta Hungarica*, 10–11. (1999–2000). Ужгород–Ungvár, 2003. 75–83.

³¹ *Kovács András:* A kárpátaljai magyarság keresztnévadásának jellemzői az ezredfordulón. In: Félúton 3. A harmadik Félúton konferencia (2007) kiadványa. (Szerk. Kuna Ágnes–Veszelszki Ágnes.) [Az Eötvös Loránd Tudományegyetem nyelvészdoktoranduszainak konferenciája. Budapest, 2007. április 25–26.] Bp., 2009. 113–119.

³² Ld. bővebben, *Szilágyi Anikó:* Egy kétnyelvű település 20. századi keresztnévadási szokásai. In: *Névtani Értesítő*, 28 (2006) 59–66.

Csilla, Gabriella és Kamilla. Azonban már ebben a csoportban is megjelennek azok a keresztnevek, amelyek korábban az egyszer előforduló körbe tartoztak: *Dorina, Fanni, Vaneszsa* (Ванесса), *Dominika, Gréta, Cintia, Emília, Patrícia.* Ezek írása – miként a következőké is – az ukrán kiejtés szerinti írásmódban, cirill betűkkel gyakran eltér az eredeti formától. A kárpátaljai magyarság soraiban újonnan meghonosodó női nevek: *Anasztázia, Denisz, Eugénia, Franciska, Helena, Hortenzia, Kerolájn* (sic!, Керолайн), *Melissza* (Мелісса), *Regina, Pamela, Szimonetta* (Сімонетта), *Sztella, Xénia* (Ксенія). Ez utóbbi divatnevek folyamatosan visszaszorítják a korábbi széles körben használt keresztneveket: *Anikó, Gizella, Irén, Ildikó, Jolán, Júlia, Klára, Magdolna, Veron/Veronika.* A zártabb közösségekben az egyszer előforduló divatos, a faluban addig nem adott keresztnevek anyakönyveztetésekor a különbözni, a kitűnni vágyás érhető tetten. Ez a jelenség Bótrágy községben már megfigyelhető. Olyan kedvezőtlen folyamatot indított el, amelynek következtében szinte teljes egészében kicserélődhet a település névanyaga. A női neveknél a felekezeti megoszlás árnyaltabb, mint a férfiakénál. Az elemzés eredményei szerint a szülőket, lányuk keresztnév-választásában sem a hit, sem a hagyomány nem korlátozza. Sőt az utóbbi a név-választásban egyre jobban visszaszorul.³³ Az Ungvári járásban elhelyezkedő Szalóka községben is eltűntek a hagyományos női keresztnevek: *Erzsébet, Katalin, Ilona, Mária, Klára, Anna, Éva, Gizella* stb. és a helyüket átvették az idegen elnevezések: *Virginia, Melánia, Vanda, Szintia* (Сінтія), *Eszmeralda, Regina, Bianka, Evelin* stb. Eközben örvendetes, hogy a nemzeti öntudat további őrzését jelzik a faluban az alábbi keresztnevek: *Emese, Tímea, Anikó, Tünde, Réka, Csilla.*³⁴

Ugyanakkor a kárpátaljai magyarság körében a kettős keresztnévadásnál gyakori, hogy az egyik elem megegyezik az anya nevével. Ezzel kapcsolatban a hagyomány, illetve a divat szerint kétféle szokás alakult ki. Az egyik szerint az újszülöttnak második keresztnévként az édesanyja nevét adják, például *Pamela Ágnes.* A másik esetben az anyja nevét öröklő, és másodikként divatnevet kap, *Katalin Melissza.* Ezután a családi körben Ágnesnek, illetve Katalinnak, a faluban Pamelának, illetve Melisszának szólítják.

A fentiekből megállapítható, hogy az elmúlt két évtized kárpátaljai magyar keresztnévadásai elsősorban a magyarországi kereskedelmi televíziós csatornák hatására a divatot követik, főként a lányok esetében. A szülők egy része a gyermekének úgy választ az adott közösségben addig ismeretlen nevet, hogy ennek következtében egyre inkább háttérbe szorul a hagyomány, a nemzeti múlt.³⁵ Ugyanakkor a példákban

bemutatott magyar, illetve magyaros névbejegyzések a magyarság tudatos vállalását, az önazonosság önértetes átörökítését jelzik. Ehhez azt is hozzáfűzzük, hogy a kárpátaljai nemzetiségi helyzetben (holott a Tiszaháton, a szállásterületén ezredéve többen lakó magyarság valójában nem kisebbségi!) élő magyarság soraiban egyre többen vállalják magyarságukat, amelyet a legnyilvánvalóbban gyermekeik magyar névformában történő anyakönyveztetésével lehet a legerőteljesebben kifejezésre juttatni.

Az Ukrajnában hivatalos háromelemű nevek a szóbeli érintkezésben nem használatosak a magyar környezetben. Ellenben a több mint hat évtizede tartó háromelemű névhasználatú szovjet, illetve ukrán gyakorlat – talán valamiféle megfelelési kényszer következményeként – esetenként még az évszázadok óta magyar nyelven vezetett egyházi anyakönyvekben, sőt sírfeliratokon is előfordul! Nevezetesen, amikor az apa nevével azonosítanak, és az anya leánykori nevét önkéntelen beidegződöttséggel a férjtől kapott névre cserélik, s ez igencsak szokatlan módon, például így jelenik meg a matrikulában vagy a sírvéseten: *Kovács Anna Istváné.* Ebben az esetben a Kovács vezetéknevet a házasságkötéskor a férjtől kapta, az István pedig az édesapja keresztneve volt.

A Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállása utáni években elköszont egyházi anyakönyveket napjainkban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzik.³⁶ Sajnos, csak néhány évtized anyagát tartalmazzák, erősen hiányosak, de más lehetőség híján igen fontosak. Ma már – a kutatási engedély megszerzése után – szabadon kutathatók, s töredékük a világhálón, a Google-ban is fellelhető a *Beregszász környéki egyházi anyakönyvek mikrofilmjei* cím alatt.³⁷ Bereg vármegye hajdani székhelye, Beregszász város református, római, illetve görög katolikus, izraelita, valamint az 1895–1897-ben vezetett állami anyakönyvei mellett összesen 32 környező, a Beregszászi járásban elhelyezkedő magyarlakta falu erősen hiányos, döntően református matrikulái – sőt egyes falvaknál a konfirmáltak és az áttértek névjegyzékei is – megtalálhatóak a mikrofilmeken az 1772–1900 közötti időszakból, némely településnél egészen a 20. század derekáig. Ezeket az okiratokat hajdan 29 református, négy római, három görög katolikus és hat izraelita hitközségben vezették.³⁸

³⁶ Фонд / Fond 1606. (1. sorozat).

³⁷ Mikrofilm.uw.hu – Beregszász környéki egyházi anyakönyvek mikrofilmjei – FHL Microfilms on Parish Registers of District of Beregszász (Berehove, Ukraine).

³⁸ *Református:* Asztély, Badaló, Balázsér, Bányó, Beregdó, Beregdéda, Beregsom, Beregújfaló, Bótrágy, Bulcsu, Csetfalva, Csonkapapi, Gát, Gút, Halábor, Heteny, Kígyós, Kisbégány, Kisharangláb, Mezőgécse, Mezőkaszony, Mezővári, Nagyberég, Nagybégány, Nagyborzsova, Nagymuzsaly, Rafajnaújfaló, Sárosoroszi, Zápszony. *Római katolikus:* Balázsér, Mezőkaszony, Rafajnaújfaló, Sárosoroszi. *Görög katolikus:* Alsóremete, Makkosjánosi, Mezőkaszony. *Izraelita:* Bányó, Beregsom, Bótrágy, Mezőkaszony (Beregszász körzeti), Mezővári, Rafajnaújfaló. – Ld. még *Kovács András: A személynevek gyűjtésének nehézségei és lehetőségei Kárpátalján. (Beregszász-környéki tapasztalatok alapján).* In: Félúton 2. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája 2006. június 13–14. (Szerk. Gherdán Tamás–Schultz Judit.) Bp., 2008. 41.

³³ Vö. Kovács A. 2009. 119–123.; *Horváth Katalin: Névdívat Kárpátalján.* In: Hungarológia és dimenzionális nyelvészlelet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson. (Szerk. Hoffmann István–Juhász Dezső–Pétek János.) Debrecen–Jyváskylá, 2002. 73–79.

³⁴ *Orosz Gabriella: A keresztnévadás sajátosságai Szalókan.* *Acta Hungarica*, 15. (2004). Ужгород–Ungvár, 2006. 49–53., ld. még *Barta Viktória: Mi legyen a gyermek neve? Avagy bepillantás a kárpátaljai [Szöllős] Gyula település névdívatjába. Közoktatás.* 2007. 14. sz., 27–30.; *Kovács András: Keresztnév-vizsgálatok [Bereg] Som községben.* *Acta Hungarica*, 12. (2001). Ужгород–Ungvár, 37–39.

³⁵ *Roják Vince: A nemzettudat és a személynévválasztás. Együtt (Ungvár),* 2006. 2. sz. 81–83.